

מבט על, גיליון 1451, 5 באפריל 2021

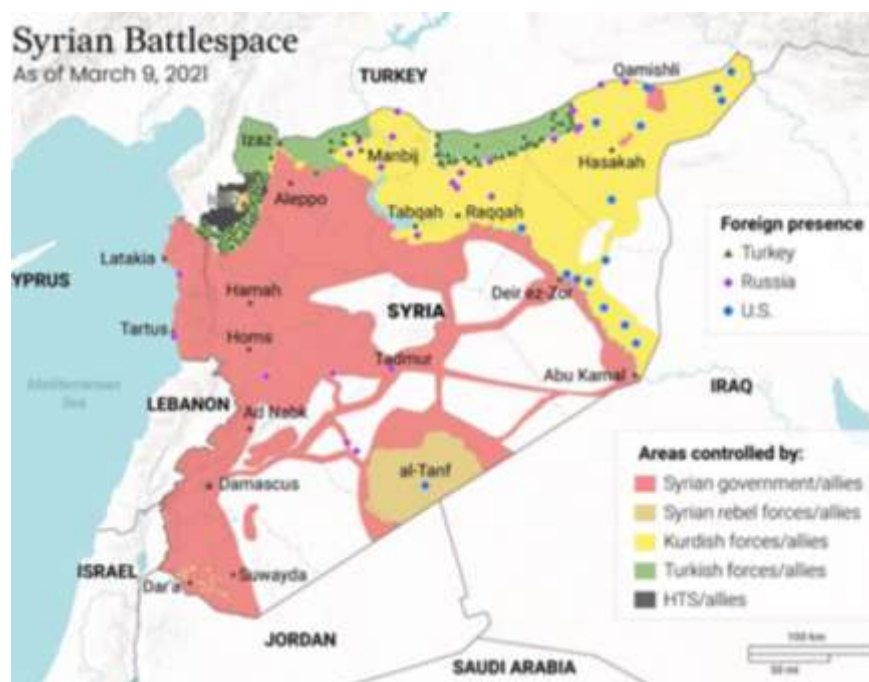
עשור למלחמה בסוריה – נדרש מהפך בגישת ישראל

אודי דקל וכרמית ולנסי

משטרו של בשאר אל-אסד התגבר על התבוסות הצבאיות שנחל בשנים הראשונות של מלחמת האזרחים בעזרת הסיוע הצבאי של רוסיה ואיראן ושרד. ועדיין, לאחר עשר שנות לחימה, המשטר אינו מצליח להשתלט על כל שטחי המדינה, שנותרה מפוצלת ואינה מתפקדת. בשלב זה, כל עוד אסד שולט במדינה, אין צפי להתייצבותה ולשיקומה. גם לנוכח מציאות זו, גורמים מדיניים ובטחוניים ממשיכים לדבוק בגישה הגורסת שמשטרו של אסד, אשר פתח את הדלת להתבססות איראן וחזבאללה במדינתו והוא אחראי למאות אלפי הרוגים מבני עמו, עדיף על פני כל אופציה שלטונית אחרת בסוריה. ואולם, כשם שסוריה השתנתה בעשור האחרון, גם ההערכה האסטרטגית כלפי העומד בראשה צריכה להשתנות. מומלץ מהפך בגישה הישראלית כלפי סוריה, שעיקרה ירידה מהישיבה על הגדר והגברת המעורבות בשלושה מרחבים אסטרטגיים החיוניים לישראל – דרום סוריה, צפון מזרח סוריה (הגבול עם עיראק) וגבול סוריה-לבנון.

במלאות עשור לפרוץ מלחמת האזרחים בסוריה ברור שסוריה, כפי שהייתה בין השנים 1963 – 2011, חדלה מלהתקיים. המרד האזרחי שדוכא באכזריות על ידי משטר דיקטטורי, מגובה צבאית ודיפלומטית על ידי רוסיה ואיראן, הותיר את סוריה מחולקת לאזורי השפעה ושליטה בגיבוי מדינות זרות. מציאות זו מרוקנת מתוכן את הסיסמה הנשמעת תכופות מצד גורמים סורים וחלק ממדינות המערב בדבר "שמירה על אחדותה ושלמותה של המדינה הסורית". נראה כי בעתיד הנראה לעיין, המדינה הסורית תיוותר זירה מפוצלת ומפורקת.

מפת שליטה: סוריה מחולקת דה-פקטו למספר מובלעות: בשאר אל-אסד, בסיוע צבאי של רוסיה ושל איראן ושלוחיה, שולט לכאורה בשני שלישים של המדינה, בעיקר בעמוד השדרה המחבר בין הערים הגדולות חלב, חומץ ודמשק, ובמידה פחותה בדרום. מרחב אידליב שבצפון מערב סוריה, הוא מובלעת מורדים בחסות טורקיה. לאורך גבול סוריה-טורקיה נמצאים שטחים בשליטת טורקיה. מרבית שטחה הצפון מזרחי של המדינה, המכיל את רוב משאבי הטבע, נתון לשליטה כורדית בחסות ארצות הברית. ובמרכז ומזרח סוריה פעילים תאים של המדינה האסלאמית (דאע"ש). השליטה בגבולות סוריה גם היא מעידה על ריבונות "חלולה": (1) צבא סוריה, הכפוף למשטר אסד, שולט על כ- 15 אחוזים מגבולות היבשה הבינלאומיים; (2) גבול סוריה-לבנון נמצא בשליטת חזבאללה; (3) גבול עיראק-סוריה נמצא בשליטת מליציות שיעיות - שלוחות איראניות - משני עבריו; (4) גבול סוריה-טורקיה נשלט על ידי אוסף גורמים, שמשטר אסד ופטרונותו איראן אינם ביניהם.

מצב הומניטארי: בעשר שנות המלחמה איבדו את חייהם כחצי מיליון אנשים (בשלב מסוים הפסיקו גורמי האו"ם למנות את הקורבנות); כ-12 מיליון איש איבדו את בתיהם והם כיום פליטים או עקורים, ו-90 אחוזים מאוכלוסייה נמצאת מתחת לקו העוני. אסד שולט על 12 מיליון תושבים מאוכלוסייה שמספרה המשוער הוא 17 מיליון, המדינה נמצאת על סף משבר רעב בעוד, המחסור במוצרי יסוד ובעיקר לחם ודלק הולך וגובר. מוערך כי כ-11 מיליון תושבים זקוקים לסיוע הומניטארי.

תשתיות: יותר משליש מתשתיות המדינה הושמדו או נפגעו קשות. במלחמתם נגד האופוזיציה החמושה, הן המשטר והן בעלות בריתו - רוסיה ואיראן – תקפו מרכזים עירוניים, לרבות תוך שימוש בנשק כימי ובחביות נפץ, כחלק מאסטרטגיית ההרס לחיסול אזורים המוחזקים על ידי המורדים. עלויות השיקום של סוריה נאמדות בכ-250-350 מיליארד דולר ובשלב זה, אין גורם המסוגל או מעוניין לממן את השיקום.

מעמד אזורי ובינלאומי: משטר אסד מוחרם במערב. מסתמן כי ממשל ביידן ממשיך במדיניות האמריקאית התקיפה כלפי אסד, בנקיטת סנקציות נגדו ונגד סביבתו, באי הכרה בו כמנהיג לגיטימי, וגם בתוצאות הבחירות לנשיאות העתידיות להתקיים במהלך אפריל-מאי. זאת, כל עוד לא נראים באופן רפורמות פוליטיות ותחילת ייצובה ושיקומה של סוריה על פי 'מפת הדרכים' שגיבש האו"ם – הצעה 2254. לאסד מספר מועט בלבד של ידידים במזרח התיכון, למרות שמספר מדינות לכאורה נרמלו את היחסים עמו כמו עומאן, בחריין ואיחוד האמירויות, ואף מצרים וירדן השלימו עם הישארותו בשלטון, אלו קוראות לאחרונה להקלה בסנקציות על העם הסורי. עם זאת, סוריה נותרה מחוץ לליגה הערבית. רוסיה, המכירה בכך שנדרשת רפורמה שלטונית וכלכלית בסוריה על מנת שהמשטר בה יוכר בעולם כריבון לגיטימי, אינה מצליחה לקדם הסדר מדיני. מבחינתה, המחיר הפוליטי של סיום שלטון אסד הוא כבד, משום שהיא אינה מזהה גורם

יציב שיכול להחליפו. על רקע זה, מוסקבה מנסה לשווק כלגיטימי את משטרו הרצחני של אסד בקרב הקהילה הבינלאומית.

מדוע גישת "השטן המוכר" צריכה להשתנות?

מאז שהחלה ההתערבות הרוסית במלחמה בסוריה, בשלהי 2015, ישראל השלימה עם המשך שלטונו של משטר אסד בבחינת העדפת "השטן המוכר". למעט מאמץ מתמשך לשבש את בניית "מכונת המלחמה" האיראנית בשטח סוריה, ישראל בחרה לשבת על הגדר ולא לקחת חלק במאבק בין הגורמים הסורים היריבים. ואולם, תמונת המצב הנוכחית מחייבת הערכה מחדש של המדיניות הישראלית ובעיקר הבנה שהגישה שהנחתה את אי-המעורבות איבדה מתוקפה מהסיבות הבאות:

ראשית, בשאר אל אסד הוא שהעניק לאיראן הזדמנות להרחיב את השפעתה בסוריה ולהתבסס במישורים שונים במדינה לאורך זמן, ובכך יצר לישראל אתגר ביטחוני רב-משמעות בגבולה הצפוני. טהראן תמכה באסד בעיקר באמצעות חזבאללה, מיופה כוחה הלבנוני, וכן מליציות לוחמות שגויסו מקרב אוכלוסיות שיעיות בעיראק, אפגניסטן ופקיסטאן. בשנתיים האחרונות מתמקדת איראן בגיוס לוחמים סוריים ובשילובם במליציות הגנה מקומיות, שאותן היא מאמנת ומחמשת; איראן מעמיקה את השפעתה בצבא הסורי על ידי הכשרת מפקדים בכירים וסיוע בבניין הכוח הצבאי; חזבאללה שולט לאורך גבול סוריה-לבנון ומקים תאי טרור ברמת הגולן; איראן מכשירה בסיסים לכוח קודס של משמרות המהפכה האיראניים בצפון סוריה, המאפשרים פריסה מהירה של כוחות ואמצעי שיגור של טילים, רקטות וכלי טייס תוקפים בלתי-מאוישים שיופנו לעבר ישראל בעת חרום. התקיפות האוויריות הישראליות אינן מונעות את ההתבססות וההשפעה האיראנית הגוברת בסוריה, ואך במעט משבשות את התוכניות האיראניות לייצר חזית התקפית נגד ישראל בשטח המדינה. כל עוד אסד בשלטון - האתגר הביטחוני הניצב בפני ישראל במובן זה יגבר.

שנית, אין צפי לפתרון פוליטי של המשבר בסוריה כל עוד אסד בשלטון. חלק ניכר מאוכלוסיית המדינה אינו מכיר בו כשליט לגיטימי. ניצני מחאה כבר נראים גם בקרב הקהילה העלאווית, שהמחסור והרעב לא פסח עליה. מכאן, הישארותו של אסד תבטיח עוד שנים של חוסר יציבות ותעמיק את אותם תנאים שהובילו לפרוץ המלחמה מלכתחילה. התעקשות אסד לא לקדם רפורמות שלטוניות או לנקוט ויתור פוליטי כלשהו היא מכשול בפני כל ניסיון לקדם הסדר בתיווך האו"ם או בהובלה רוסית. הגם שארצות הברית נמנעת מתביעה מפורשת ל"שינוי משטר", דרישותיה מעידות כי לשם היא חותרת. ממשל ביידן ממשיך בקו שהוביל משטר טראמפ ובולם כל סיוע כלכלי לשיקום סוריה בהיעדר ויתורים פוליטיים וחזרה למתווה האו"ם. בנוסף, הישארות אסד בשלטון מבטיחה כי מרבית הפליטים לא ישובו לסוריה מחשש שיעצרו או יגויסו בכפייה לשורות כוחות המשטר. זאת בנוסף לחשש מלשוב למדינה בה נגזל רכושם, עם כלכלה הרוסה והיעדר אופק תעסוקתי.

שלישית, ככל שמדובר במשטר אסד, הטיעון כי קיימת "כתובת אחראית" שמולה ניתן לכונן כללי משחק איבד מערכו. לראייה, אסד אינו שולט אפקטיבית גם בשטחים שהשתלט עליהם צבאית. דרום סוריה הוא מקרה בוחן מובהק לכך: עם השבת השליטה לידי כוחות המשטר בקיץ 2018, האזור הפך מרחב כאוטי, שבו ערב רב של פלגים חמושים הנלחמים זה בזה בלי שהמשטר

מצליח לרסנם - ביניהם גורמי אופוזיציה, גורמים הנתונים להשפעה איראנית או רוסית וכן גורמים מקומיים הנהנים ממידה מסוימת של אוטונומיה ביחס לממשל המרכזי.

לבסוף, מעבר להערכות המצב האסטרטגיות, גם השיקול המוסרי חייב להילקח בחשבון על ידי מקבלי ההחלטות בישראל ובקהילה הבינלאומית. הכרה בלגיטימיות של מנהיג שביצע לאורך שנים פשעי מלחמה וממשיך עדיין להתעלל באזרחים – חלק מהמקרים נחשף לעולם רק לאחרונה - היא לא פחות מאשר אות קלון וכתם מוסרי על המבקשים לקבלו לחיק המערכת האזורית והבינלאומית.

המלצות

שלוש הנחות של ישראל התבדו: האחת, שמאמץ התקיפות ימנע את ההתבססות האיראנית הצבאית בסוריה; השנייה, שרוסיה תרתם למאמץ לדחיקת השלוחים האיראניים מסוריה ולצמצום השפעת טהראן במדינה; השלישית, שעדיף שלטון מרכזי, גם תחת הנהגת אסד, במדינה מאוחדת, על פני ריבוי כתובות. מוטב שישראל תכיר בכך שסוריה תיוותר מפוצלת ומחולקת, וכי כל עוד אסד בשלטון לא ניתן יהיה לדחוק את איראן ושלוחיה משטח המדינה. לפיכך, עליה לעודד קידום יוזמה רחבה לסילוקו של אסד מהשלטון, תמורת הירתמות בינלאומית ושל מדינות המפרץ הערבי לשיקום סוריה.

עד להתעצבות סוריה מחדש, על ישראל ליטול סיכונים בטווח הזמן הקצר, כדי למנוע מאיראן ושלוחיה להשתלט על סוריה, וזאת על ידי הגברת מעורבותה בשלושה מרחבים אסטרטגיים החיוניים עבורה:

בדרום סוריה - כדי למנוע מאיראן לחולל גבול של טרור וחיכוך גבוה ברמת הגולן באמצעות שלוחיה, על ישראל לנצל את חולשת משטר אסד ואת תחרות ההשפעה בין איראן לרוסיה (שראוי לתאם את הפעילות מולה), כהזדמנות לנקוט מדיניות פרו-אקטיבית במרחב: לפגוע בשלוחים האיראניים, כולל בכוחות חזבאללה; במקביל לחזק כוחות מקומיים, הן סונים והן דרוזים, ולכוון קשרים עם אוכלוסיות מקומיות מתנגדות למשטר, תוך הענקת סיוע הומניטרי – מזון, דלק, שרותי בריאות – שיסייע ליצור "איי השפעה ישראלית" וכך לשבש את תוכנית ההתבססות האיראנית באזור.

בצפון מזרח סוריה - בדגש על האזור של גבול עיראק-סוריה, על ישראל להיערך לתרחיש של פינוי כוחות ארצות הברית. איראן ערוכה להשתלט על הוואקום שייווצר כדי לבסס את הגשר היבשתי מעיראק לסוריה וללבנון. מומלץ לישראל לפתח ערוצי שיתוף פעולה, בפרופיל נמוך, עם הכוחות הכורדיים ולהעניק להם סיוע צבאי וכלכלי, ובד בבד לבנות פלטפורמה לפעילות מבצעית מתמשכת בגזרה כדי למנוע השתלטות איראנית על חבל ארץ אסטרטגי זה, עתיר משאבי האנרגיה והחקלאות.

גבול סוריה לבנון - ההרתעה ההדדית בין חזבאללה לישראל, הנובעת מהחשש להסלמה בגבול ישראל-לבנון, הורחבה לשטח סוריה, למרחב העוטף את גבול סוריה-לבנון. מרחב זה, הנמצא בשליטת חזבאללה, מאפשר לארגון להעביר בסיוע איראני אמצעי לחימה ללבנון, לקיים תעשיית הברחות שהיא חיונית לארגון, ואף לפרוס אמצעי לחימה שביום פקודה יופנו נגד ישראל. שליטת חזבאללה על הגבול הפרוץ בין סוריה ללבנון מבטאת חולשה אסטרטגית של ישראל, אפשרה את

התעצמות הארגון לאחר מלחמת לבנון השנייה (בניגוד להוראות החלטת מועצת הביטחון 1701) ומהווה מנוף השפעה פוליטי, צבאי, כלכלי וחברתי של חזבאללה בסוריה. מומלץ כי ישראל תגביר את פעילותה המבצעית במרחב במסגרת המערכה שבין המלחמות, ובד בבד תעודד מעורבות בינלאומית לחסימת הגבול בין סוריה ללבנון, על בסיס ההערכה כי צעד זה חיוני לשיקום לבנון, כמו גם להחלשת הגורמים הרדיקליים באזור כולו.